

УДК 371(093)+372.8:94(37)

“INSTITUTIO ORATORIA” («ПОВЧАННЯ ОРАТОРУ») ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ МАРКА ФАБІЯ КВІНТІЛІАНА ТА ОДНА З НАЙВАЖЛИВІШИХ ПАМ'ЯТОК ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ПЕДАГОГІКИ ДАВНЬОГО РИМУ

Сай І.В., викладач
кафедри іноземних мов

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті йдеться про основні принципи виховання майбутнього оратора, викладені Марком Фабієм Квінтіліаном у його праці «Повчання оратора». Розглянуто такі аспекти: важливість раннього розвитку дитини, роль оточення у формуванні її особистості, ставлення до фізичних покарань та шкільної освіти, важливість вивчення граматики тощо. Стаття містить оригінальні цитати з першоджерела.

Ключові слова: римська освіта, антична освіта, оратор, ритор, риторська школа, педагогічні ідеї, Квінтіліан, красномовство.

Статья рассказывает о главных принципах воспитания будущего оратора, изложенных Марком Фабием Квинтилианом в его работе «Наставления оратору». Рассмотрены такие аспекты: важность раннего развития ребенка, роль окружения в формировании его личности, отношение к физическим наказаниям и школьному образованию, важность изучения грамматики и другие. Статья содержит оригинальные цитаты из первоисточника.

Ключевые слова: римское образование, античное образование, оратор, ритор, риторская школа, педагогические идеи, Квинтилиан, красноречие.

Sai I.V. “INSTITUTIO ORATORIA” (“TEACHING TO THE SPEAKER”) AS A REFLECTION OF THE PEDAGOGICAL VIEWS OF THE PHOBIAS QUINTILLIAN MARK AND ONE OF THE MOST IMPORTANT MONUMENTS FOR THE STUDY OF THE ANCIENT RIM PEDAGOGY

The article deals with the main principles of future orator upbringing stated by Marcus Fabius Quintilianus in this work “Institutio oratoria”. It provides a detailed description of such aspects as the importance of early development of a child, the role of surroundings in formation of child’s personality, the attitude to physical punishment and school education, the importance of grammar learning and others. This work comprises original quotations from the primary source.

Key words: Roman education, education in antiquity, orator, rhetor, rhetoric school, pedagogical ideas, Quintilian, eloquence.

Постановка проблеми. Незважаючи на чималу популярність різноманітних досліджень у царині педагогіки у сучасній науці, багато її галузей залишаються малодослідженими. На нашу думку, однією з найменш висвітлених сфер є історія педагогіки та історія античної педагогіки зокрема.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які займалися проблемами античної педагогіки загалом, а також римської педагогіки зокрема, варто згадати А. Джуринського [2], Г. Жураковського [3], М. Сергеєнка [5], І. Цветаєва [6], Ф. Меєра (F. Mayer) [12], П. О’Нейла (P. O’Neill) [13], С. Боннера (S. F. Bonner) [9], Л. Моріс (L. Maurice) [11].

Постановка завдання. Метою роботи є висвітлення педагогічних поглядів Марка Фабія Квінтіліана та його внеску в історію педагогічної науки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до історичних даних більшість дослідників сходиться на тому, що Марк Фабій Квінтіліан (лат. *Markus Fabius Quintilianus*

[1, с. 847]) народився приблизно у 35–40 р.р. н. е. хоча, приміром, Г. Жураковський вважає датою його народження 42 р. н. е. [3, с. 403]. Ця подія сталася у місті Калагуррісі (лат. *Calagurris, is f* [1, с. 144]), яке належало васконцям і було римською муніципією, розташованою на території сучасної Іспанії [10, с. 15]. Практично усе своє життя він провів у Римі, де спершу навчався у риторській школі свого батька, а згодом був учнем обдарованих та відомих людей: оратора та адвоката Доміціуса Афера (лат. *Gnaeus Domitius Afer*), мандрівника та історика Юлія Африкануса (лат. *Sextus Julius Africanus*), граматики та поета Палемона (лат. *Quintus Remmius Palaemon*) тощо. Варто зазначити, що звичай прикріпляти молодих амбіційних юнаків до старших людей, які досягли успіхів у сфері їхніх зацікавлень і могли стати їм прикладом для наслідування та наставником-ментором, був доволі популярним у тогочасному Римі [10, с. 16].

Відомо, що після завершення свого навчання в Римі Квінтіліан на короткий час

повертається до себе на батьківщину, але вже у 68 р. н. е. знову повертається в Рим, аби стати керівником своєї власної риторичної (риторської) школи [3, с. 404]. Після цього слідувають роки успішних кар'єр адвоката та вчителя, а його учнями стають політичний діяч, письменник та адвокат Пліній Молодший (лат. *Gaius Plinius Caecilius Secundus (Junior)*) та, ймовірно, історики Публій Корнелій Тацит (лат. *Publius Cornelius Tacitus*) і Гай Светоній Транквіл (лат. *Gaius Suetonius Tranquillus*) [7, с. 30].

Квінтіліан легко здобуває прихильність можновладців, завдяки чому в 72 р. н. е., отримавши фінансову допомогу від імператора Веспасіана, його школа вперше в історії римської освіти стає державною, а сам він повністю присвячує себе вчительській справі, облишивши адвокатську діяльність. Вдруге він отримує імператорську грошову винагороду у 88 р. н. е., а після завершення викладацької кар'єри йому навіть було надано почесний титул консула від імператора Доміціана.

Власне після завершення вищезгаданої двадцятилітньої вчительської практики, присвяченої настановам юнацтву (*"Post impetratam studiis meis quietem, quae per viginti annos erudiendis iuvenibus impenderam"* [15]), піддавшись багаторазовим вмовлянням друзів, Квінтіліан вирішує узятися за написання праці, присвяченої мистецтву красномовства. Про це він сам особисто розповідає нам у передмові до свого твору *"Institutio oratoria"* («Повчання оратору»), який став об'єктом цього дослідження. У цій же передмові автор згадує і про план, якого він дотримуватиметься при викладенні підготовленої ним інформації: «Перша книга міститиме в собі те, що передує посаді ратора. В другій будуть викладені першооснови для ратора, і міркування про сутність самої Риторички. В п'яти наступних книгах пояснюються правила, як *винаходити*, а потім, як *розміщувати думки*. Чотири книги відводяться для викладення, в частині якого є *пам'ять та вимова*. Ще одна додається до особи самого Оратора» [4]. Забігаючи наперед, варто наголосити, що більшість матеріалу, який видається нам найбільш цінним, розміщено у перших двох книгах, однак це зовсім не применшує значення інших книг праці, які теж містять багато важливої інформації.

Варто зазначити, що автор справді дотримався поданого вище плану, а кожна з думок, представлених ним, подається доволі об'єктивно, із зазначенням протилежних точок зору, незважаючи на те, що у своїх судженнях Квінтіліан спирається на свій власний досвід та прецеденти.

Формулювати своє бачення ідеального оратора Квінтіліан починає ще у передмові до свого твору: «Досконалим Оратором ніхто бути не може, не будучи хорошою людиною: і тому жодної чудової здібності до красномовства, але всіх душевних доблестей в ньому потребуую» [4] (лат. *Oratorem autem instituimus illum perfectum, qui esse nisi vir bonus non potest; ideoque non dicendi modo eximiam in eo facultatem sed omnes animi virtutes exigimus* [15]). Таким чином, автор відразу привертає нашу увагу до важливості морально-етичних цінностей. У цій самій передмові Квінтіліан пише: *"Sit igitur orator vir talis, qualis vere sapiens appellari possit; nec moribus modo perfectus <...> sed etiam scientia et omni facultate dicendi"* [15], тобто «Нехай буде Оратор таким, щоб його справедливо можна було назвати мудрецем; не лише досконалий вдачею, <...> але й знаннями та всіма якостями, необхідними для красномовства» [4].

Як і було проанонсовано автором, перша книга його праці знайомить нас із тим, що передує ораторській посаді, а саме із *раннім вихованням* майбутнього ратора. Варто зазначити, що вже у перших рядках першої частини цієї книги Квінтіліан викладає надзвичайно прогресивну думку про те, що в дітей дуже рідко бракує природніх здібностей, однак із часом вони можуть зникати через брак належного піклування про них, а тому він наполегливо радить батькові змалечку покладати великі надії на свого нащадка, а отже, забезпечувати йому всестороннє піклування (I.1.1) [4].

Надзвичайно важливим він вважає й оточення, і якому зростатиме дитина, а тому рекомендує не лише ретельно підбирати годувальницю, а згодом і вчителя-наставника, але й самим батькам дбати про свій рівень освіти, зазначаючи при цьому про важливість освіченості не лише батька, але й матері (I.2.4-8) [4]. Також автор радить розпочинати навчання з вивчення грецької мови та зазначає, що дитину можна починати навчати й раніше 7-річного віку.

Квінтіліан виступає прихильником шкільної освіти, намагаючись спростувати думку про те, що навчання у школі може призвести до погіршення вдачі та поведінки учня. Він переконаний, що якщо дитина від природи має погані чи згубні схильності, до виправлення яких не доклали зусиль у її ранньому віці, то вона знайде проблеми і без допомоги шкільних товаришів (II.1) [4]. Натомість, навчаючись у школі, вона не лише навчиться переборювати сором'язливість та страх, викликаний великою кількістю людей, але й почне ставитися до навчання більш ревно, адже *«похвалою народиться*

змагання; буде соромно поступитися рівному, і буде славно перевершити старшого» (I.2.22) [4].

Одним із ключових моментів педагогічних поглядів Квінтіліана є той факт, що він був одним із перших, хто засуджував застосування фізичного покарання у виховному процесі, вважаючи його «огидним» (лат. *deforme*) та «приниженням» (лат. *iniuria*) (I.3.14) [4].

Окреме, почесне місце відводилося Квінтіліаном вивченню граматики. На його думку, «будь-яка (про)мова повинна мати три досконалі риси, тобто бути правильною, зрозумілою та красивою» (I.4) [4]. Окрім того, він наголошував на відмінностях мови при усному мовленні та в процесі письма. Не зайвим вважав він і вивчення музики та геометрії. Квінтіліан вірив у великий потенціал людського розуму (лат. *"natura humani ingenii valeat"*) (I.12.2) [15] і був переконаним, що вивчати кілька предметів було не лише не важко, але й корисно, адже, на його думку, зміна діяльності додавала бадьорості та «свіжості» думкам. При цьому він писав, що «діти за своєю природою переносять працю більш терпляче, ніж юнаки» (I.11.8) [4], і наголошував, що «не так сама праця, як думки про неї втомлюють» (I.11.11).

Будучи переконаним, що формування дитячої особистості починається практично від народження, Квінтіліан, втім, зазначав, що немає чіткого віку, коли юнака варто починати навчати риториці, і що в цьому питанні необхідно відштовхуватися не від вікових рамок, а від природних схильностей дитини та її успіхів у навчанні (II.1.7) [4]. Помітивши у дитині певні здібності до красномовства, батькам варто було передати її під опіку риторів, приділивши достатньо уваги вибору останніх. Особливо важливими тут були вдача, характер та моральні цінності майбутнього вчителя: він мав бути чесним, строгим, слідкувати як за своєю, так і за учнівською доброчесністю, та бути в змозі проявляти до своїх учнів батьківську турботу. (II.2.1-5) [4]. Окрім того, він мав бути терплячим, охоче відповідати на запитання і бути вміру щедрим на похвалу, адже її брак відбиває бажання вчитися, а надлишок вселяє безпечність.

Доволі детально автор викладає і практичні поради для самих риторів. Квінтіліан радить починати навчання із завдань, що більше пасують граматиці, наприклад з Оповідей, бажано історичних, але також взятих у поетів та із байок, додавши до них тренування навичок доведення та спростування. Корисними він вважає і так звані задачі (*theses*), які базуються на порівнянні

речей, та вправи, які ґрунтуються на здогадках (*casus coniecturales*) (II.4) [4].

Із авторів Квінтіліан радить читати «найкращих, тих, які писали одначе із більшою чистотою та ясністю (зрозумілістю) в слові» (II.6) [4] (лат. *"Ego optimos quidem et statim et semper sed tamen eorum candidissimum quemque et maxime expositum velim"*) [15]. До таких він, насамперед, відносить Лівія та Ціцерона. Що запам'ятовування текстів, то тут дається порада надавати перевагу вивченню напам'ять «окремих фрагментів ораторів та істориків, чи інших, вартих уваги письменників», адже, на його думку, «пам'ять більше тренується, коли ми запам'ятовуємо чуже» (II. 8) [4].

Оскільки настанови Квінтіліана орієнтуються на тогочасні життєві потреби та подальшу професійну кар'єру вихованців риторської школи, він рекомендує, аби шкільні твори були якомога більше схожими на судові промови.

Висновки з проведеного дослідження.

Як бачимо із викладеного вище матеріалу, педагогічні ідеї Марка Фабія Квінтіліана (якот важливість раннього розвитку дитини, вплив оточення на формування її особистості, роль батьків у виховному процесі, засудження фізичних покарань, створення сприятливих умов для своєїрідної конкуренції у навчанні, чергування різних видів діяльності та інші) були надзвичайно прогресивними для його часу. Будучи прихильником шкільної освіти, він одним із перших не лише окреслив своєїрідний еталон вчителя-наставника, але й уклав чіткі методичні вказівки щодо особливостей ведення навчального процесу майбутнього ратора та його змістовного наповнення. Особливої уваги заслуговує і те, що у цій праці приділялася увага певним психологічним аспектам (наприклад, подоланню сором'язливості), а також наголошувалось на важливості практичної підготовки до майбутньої кар'єри.

Оскільки це дослідження охопило не усі педагогічні питання, висвітлені в праці "Institutio oratoria" Марка Фабія Квінтіліана, вважаємо за доцільне більш детально розглянути їх у наших подальших роботах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. Около 50 000 слов. Изд. 2-е, переработ. и доп. М: «Русский язык», 1976. 1096 с.
2. Джурицкий А.Н. История зарубежной педагогики. Учебное пособие. Москва: Издательская группа «Форум» - «Инфра-М», 1998. 269 с.
3. Жураковский Г.С. Очерки по истории античной педагогики. Москва: Государственное учебно-педагогическое издательство наркомпроса РСФСР, 1940. 470 с.

4. Квинтилиан. Риторические наставления. URL: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1295581698> (дата останнього звернення 07.03.2018).
5. Сергеенко М.Е. Жизнь древнего Рима. СПб.: Издательско-торговый дом «Летний Сад»; Журнал «Нева», 2000. 368 с.
6. Цветаев И.В. Школы древних римлян. II. Средние учебные заведения. Русский вестник. Т. 198. Спб., 1893. Октябрь. С. 7–8.
7. Arguments in Rhetoric Against Quintilian: Translation and Text of Peter Ramus's. Rhetoricae Distinctiones in Quintilianum (1549). URL: <https://books.google.com.ua/books?id=uZFgW3GFfr0C&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (last access: 23.02.2018).
8. Ballans A.M. The educational theories of Quintilian discussed with reference to the doctrine of interest. University of Illinois, 1910. URL: <https://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/52150/educationaltheor00ball.pdf?sequence=2> (last access: 22.02.2018).
9. Bonner S.F. Education in Ancient Rome: From the Elder Cato to the Younger Pliny. London: Methuen, 1977. 404 p.
10. Kennedy G. Quintilian. New York: Twayne Publishers, 1969. 155 p.
11. Maurice L. The Teacher in Ancient Rome: The Magister and His World. Lexington Books, 2013. 260 p.
12. Mayer F. The Great Teachers. New York: Citadel Press, 1967. 384 p.
13. O'Neill P. The Educational Theory of Quintilian (Marcus Fabius Quintilianus). URL: <http://www.newfoundations.com/GALLERY/Quintilian.html> (last access: 12.02.2018).
14. Quintilian Facts. URL: <http://biography.yourdictionary.com/quintilian> (last access: 22.02.2018).
15. Quintilianus. M. Fabii Quintiliana institutionis oratoriae libri duodecim ad fidem codicum manu scriptorium: Band 1. URL: https://books.google.de/books?id=C6UfAAAAMAAJ&printsec=frontcover&source=gb_book_other_versions_r&hl=uk#v=onepage&q&f=false (last access: 07.02.2018).
16. Williams J.D. An Introduction to Classical Rhetoric. Oxford: Wiley-Blackwell, 2008. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=5WmSiNotw8QC&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (last access: 22.02.2018).